

Ткаченко А., Сєдаков О. Позашкільна робота у закладах загальної середньої освіти як об'єкт наукових досліджень європейських учених. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2025. Том 13, № 9. С. 152-158. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i9-020>.

Tkachenko A., Sedakov O. Pozashkilna robota u zakladykh zahalnoi serednoi osvity yak ob'iekt naukovykh doslidzhen yevropeiskykh uchenykh [Extracurricular activities in general secondary education institutions as a subject of european scholars' research]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2025. Vol. 13, No 9. S. 152-158. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i9-020>.

УДК 379.8.013:001.891(4)

DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i9-020

Андрій ТКАЧЕНКО

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-4408-2653>

tkachenk.av@ukr.net

Олексій СЕДАКОВ

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

<https://orcid.org/0009-0007-6321-518X>

calor.sveet@gmail.com

ПОЗАШКІЛЬНА РОБОТА У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКИХ УЧЕНИХ

Анотація. Стаття досліджує європейські підходи до вивчення позашкільної діяльності у школах, наголошуючи на її значенні для розвитку фізичних, соціальних, когнітивних та емоційних навичок учнів, а також для подолання соціальної нерівності й підтримки здоров'я молоді. Дослідження охоплюють кілька ключових напрямів: визначення та класифікація позашкільних активностей, оцінка їхнього впливу на академічні результати, соціо-емоційний розвиток і мотивацію учнів, аналіз доступності програм та бар'єрів для вразливих груп, таких як діти з малозабезпечених сімей чи мігрантів, а також моделі інтеграції цих активностей у шкільне життя, зокрема концепція «Активних шкіл» і післяшкільні програми, що поєднують освіту, догляд і дозвілля. У роботі використано змішані методи, включаючи аналіз великих опитувань, лонгітюдні та квазі-експериментальні дизайни, якісні методи, такі як інтерв'ю з учнями, батьками, вчителями, а також систематичні огляди для синтезу даних про вплив активностей на здоров'я та соціальні навички. Ключові аспекти включають проблему термінологічної невизначеності, яка ускладнює порівняння результатів, політики соціальної інклюзії для забезпечення рівного доступу до активностей, позитивний вплив позашкільної роботи на шкільну згуртованість, профілактику девіантної поведінки та зменшення освітньої нерівності. Дослідження також звертають увагу на фінансові та логістичні бар'єри, які обмежують участь дітей із вразливих груп, моделі організації, такі як інтегровані шкільні підходи, та співпрацю шкіл із громадами для залучення місцевих ресурсів і волонтерів. Для України пропонуються стратегії інтеграції позашкільної діяльності в освітні політики, системне фінансування, розвиток цифрових форматів для віддалених регіонів і партнерства з місцевими організаціями для формування соціально активної, творчої та відповідальної молоді.

Ключові слова: позашкільна робота; заклад загальної середньої освіти; методологія наукових досліджень; гурткова робота; освітній проєкт; активні школи; підготовка; організація.

Andriy TKACHENKO

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4408-2653>

tkachenk.av@ukr.net

Oleksiy SEDAKOV

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

<https://orcid.org/0009-0007-6321-518X>

calor.sveet@gmail.com

EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS AS A SUBJECT OF EUROPEAN SCHOLARS' RESEARCH

Abstract. The article examines European approaches to studying extracurricular activities in schools, highlighting their critical role in fostering physical, social, cognitive, and emotional skills, addressing social inequality, and promoting the health and well-being of young people. The research encompasses several key areas: defining and classifying extracurricular activities, evaluating their impact on academic performance, socio-emotional development, and student motivation, analyzing program accessibility and barriers for vulnerable groups, such as children from low-income families or migrant backgrounds, and exploring models for integrating these activities into school life, including the "Active Schools" concept and out-of-school care programs that combine education, supervision, and leisure. The study employs a mixed-methods approach, incorporating analysis of large-scale surveys, longitudinal and quasi-experimental designs, qualitative methods such as interviews with students, parents, and teachers, and systematic reviews to synthesize findings on the effects of activities on health and social skills. Key aspects include the challenge of terminological ambiguity, which complicates comparative analysis; social inclusion policies aimed at ensuring equitable access; and the positive effects of extracurricular activities on school cohesion, the prevention of deviant behavior, and the reduction of educational disparities. Research also addresses financial and logistical barriers that limit participation for vulnerable groups, as well as organizational models such as integrated school approaches and school-community partnerships that leverage local resources and

engage volunteers. For Ukraine, the article proposes integrating extracurricular activities into educational strategies, securing systemic funding, developing digital formats for remote communities, and fostering collaboration with local organizations to cultivate socially active, creative, and responsible youth, thereby enhancing their holistic development and societal engagement.

Keywords: *extracurricular activities; general secondary education institution; scientific research methodology; extracurricular club work; educational project; active schools; training; organization.*

Постановка проблеми. Позашкільна робота (екстракуррикулярні активності) у закладах загальної середньої освіти є важливою складовою освітнього процесу, яка сприяє розвитку фізичних, соціальних та когнітивних навичок учнів. Особливо активно досліджують цю тему європейські вчені, акцентуючи увагу на її ролі в подоланні соціальної нерівності, залученні до фізичної активності та загальному розвитку підлітків. Незважаючи на вагомі здобутки європейських країн як у розвитку, так і у вивченні власної практики позашкільля, українська наука, вмотивована нагальною потребою трансформації даної освітньої галузі, лише започатковує традицію ретельного аналізу інноваційного закордонного досвіду. Але в цій ситуації бракує оглядових досліджень, які б служили певними орієнтирами щодо успішної рецепції ідей і технологій наших західних партнерів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У Європі позашкільна діяльність (extracurricular activities, ECAs / out-of-school activities) розглядається і як освітня практика, і як політичний інструмент: підтримка соціальної інклюзії, формування «м'яких навичок», профілактика виключення зі школи та сприяння здоров'ю й добробуту. Сучасні дослідження охоплюють кілька напрямів: визначення й класифікація ECAs, вимірювання їхнього впливу на академічні й соціо-емоційні результати, політику доступу й нерівності участі, а також моделі інтеграції позашкільної роботи в шкільну практику (наприклад, «Active/Whole School» підходить).

Дослідження базуються на емпіричних даних, таких як опитування, панельні дані та крос-секційні аналізи, і часто використовують теоретичні рамки, як-от теорію самодетермінації (Self-Determination Theory). Вони підтверджують, що позашкільна діяльність є одним із найдієвіших інструментів розвитку громадянських, емоційних і когнітивних компетентностей учнів. Вона сприяє підвищенню мотивації, згуртованості шкільного середовища, профілактиці девіантної поведінки та зменшенню диференціації освітніх досягнень. Проте серед розмаїття подібних публікацій існує лише декілька аналітичних праць, які здійснюють максимально широкий огляд актуальної літератури за тематикою ЕСА.

В цьому відношенні особливим авторитетом користується низка наукових звітів ЄС, що тою чи іншою мірою зачіпають підняту проблему. Привертає увагу, наприклад, ґрунтовне дослідження переваг позакласної діяльності для дітей з неблагополучних та вразливих сімей, підготовлене у межах ініціативи «European Platform for Investing in Children (EPIC)», автори якого (В. Філліпс, Е. Дюфресн, С. Лармо, Е. Р. Браун) систематизували результати 34 наукових і аналітичних розвідок, присвячених позашкільній діяльності як чиннику розвитку дітей і засобу соціальної інклюзії, їх звіт вирізняється глибиною аналітики, достовірною методологією добору джерел і системним підходом до поєднання емпіричних даних із рекомендаціями для європейських освітніх політик [3]. Інший звіт, підготовлений агенцією Eurofound, містить опис ситуації з позашкільним доглядом (out-of-school childcare, OSC) в ЄС, він звертає особливу увагу на доступність, бар'єри (зокрема для сільських районів та низькодоходних сімей) та на якість і регулювання таких послуг [7]. Документ під назвою «Indicator PF4.3: Out-of-school-hours services» публікує числові показники та таблиці по країнах, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) щодо долі дітей, які користуються послугами позаурочного догляду, і чітко ілюструє великі міжкраїнні відмінності – наприклад, низькі показники в ряді країн і дуже високі в інших, подаються дані про участь дітей 6–11 років у послугах позашкільного догляду, з розбивкою за доходами, за рівнем освіти матері та країнами; стаття також обговорює проблему несумісності робочих годин батьків і доступності послуг у деяких із країн OECD [11].

Системний аналіз організації позашкільного догляду у 27 країнах Європейського Союзу представлено у статті Я. Плантенга та Ш. Ремері, тут дослідження, що спирається на дані 35 тематичних публікацій, зосереджено на двох ключових вимірах – «доступності» та «якості». Автори показують, що між країнами ЄС існують значні відмінності у рівні охоплення дітей такими послугами та в державній підтримці. [13].

Мета дослідження. Ми ставимо собі за мету охарактеризувати найбільш актуальні спроби європейської науки щодо вивчення позашкільної роботи у закладах загальної середньої освіти, акцентувавши увагу на методології та ключових аспектах піднятої проблематики.

Методи дослідження. Серед методів нашого дослідження домінували широкі бібліографічні розвідки, систематизація та контент-аналіз закордонних публікацій останніх п'ятнадцяти років, які висвітлюють найбільш характерні проблеми і тенденції функціонування європейської OSC.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методологія досліджень європейських учених широкого кола проблем організації, змісту та напрямів позашкільної роботи у закладах загальної середньої освіти, яка охоплює такі прийняті у західній науці категорії, як extracurricular activities, out-of-school care, education outside the classroom

тощо, є багатогранною та переважно змішаною (mixed methods), поєднуючи кількісні, якісні та компаративні підходи для аналізу доступності, якості, впливу на соціально-емоційний розвиток та академічні результати учнів.

Ключові агентства, як Eurofound та Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), застосовують вторинні дані з великих опитувань, таких як European Working Conditions Survey 2015 (EWCS 2015), European Union Statistics on Income and Living Conditions (EU-SILC) та European Quality of Life Survey 2016 (EQLS 2016), для компаративного аналізу національних моделей позаурочного догляду в ЄС, фокусуючись на індикаторах доступності (рівень участі, бар'єри для вразливих груп), фінансування та робочих умов персоналу, з використанням статистичних методів, як регресійний аналіз та моделі TaxBEN для оцінки витрат на догляд.

У національних та крос-культурних дослідженнях (наприклад, у Данії, Фінляндії, Норвегії та Великобританії) переважають лонгitudinальні (longitudinal) та квазі-експериментальні дизайни: наприклад, однорічні квазі-експерименти для оцінки впливу EOTC (education outside the classroom) на соціальні відносини учнів закладів загальної середньої освіти через пре- та пост-тести, спостереження та шкали самооцінки (як у Danish Health and Morbidity Survey), з акцентом на групову роботу, фізичну активність та неформальну взаємодію; рандомізовані контрольовані випробування (RCT) для вивчення безкоштовних after-school програм на академічні результати, з використанням регресійних моделей для кореляції участі з оцінками та прогресом до вищої освіти.

Якісні методи включають напівструктуровані інтерв'ю з учнями, батьками та вчителями закладів загальної середньої освіти, контент-аналіз curricular practices та case studies для опису інтеграції позашкільних активностей у шкільний розклад (наприклад, «Active Schools» чи «integrated school day»), як у іспанських та румунських дослідженнях, де фокус робиться на мотивації, соціальному включенні та бар'єрах для низько дохідних сімей. Систематичні огляди (systematic reviews), як у Frontiers чи SAGE Encyclopedia, застосовують PRISMA-протокол для синтезу 30+ досліджень, оцінюючи ефекти на здоров'я, соціальні навички та академічні показники через meta-аналіз, з рекомендаціями щодо стандартизації методів для кращої реплікабельності.

Загалом, методологія акцентує на етичних аспектах (анонімність, інформована згода), контекстуальній адаптації (врахування гендерних, етнічних та регіональних відмінностей) та триангуляції даних для валідності, сприяючи т. з. evidence-based політикам (тобто «доказовим» політикам), як Європейська гарантія для дітей.

Загальний огляд європейських досліджень дає підстави виокремити принаймні шість ключових аспектів вказаної проблематики.

1. Проблема визначення та класифікації позашкільної діяльності у закладах загальної середньої освіти

Проблема термінології – фундаментальна для нинішніх досліджень: без усталеного визначення важко порівнювати результати досліджень та вимірювати масштаб програм. В низці праць підкреслюється, що ключове поняття «extracurricular» часто описується через приклади, а не через чіткі критерії, що ускладнює синтез доказів. Найбільш цікавою в цьому відношенні є робота К. Барткуса та ін., яка пропонує ґрунтовний огляд літератури з теми позашкільної діяльності у закладах загальної середньої освіти, при цьому підкреслюючи: «що саме являє собою позакласна діяльність, залишається неоднозначним і незрозумілим, оскільки в літературі не існує загальноприйнятого визначення». Автори системно фокусують увагу на термінологічній і концептуальній невизначеності, пропонуючи власні дефініції для «extracurricular» і «co-curricular» та надають методологічні підказки для подальших досліджень. На їх думку, без стандартизованого визначення складно класифікувати діяльність або порівнювати результати досліджень, що стримує розвиток теорії. Стаття відкриває дискусію про необхідність стандартизації категоріального поля у галузі позашкільної діяльності, «розробки обґрунтованого визначення», що сприятиме більш систематичному та порівняльному дослідженню ефективності ЕСА в різних контекстах [2].

Інші академічні огляди та мета-аналізи фіксують різні підходи до класифікації видів позашкільної діяльності, виокремлюючи, наприклад, такі з них, як спортивна, мистецька, наукові гуртки, волонтерство, позашкільна опіка тощо.

2. Політика, рамки й інституційні підходи у Європі

Європейські інституції, зокрема Рада Європейського Союзу, розглядають позашкільні заняття, включаючи дозвілля, культурні та спортивні активності, не просто як «додаток» до шкільної програми, а як стратегічний інструмент політики соціального включення та здоров'я, спрямований на подолання бідності та виключеності серед дітей уразливих груп. Автори спеціального дослідження «Переваги позакласної діяльності для дітей – акцент на соціальній інтеграції та дітях з неблагополучних та вразливих сімей» доводять, що участь у позашкільних заходах – спортивних, мистецьких, академічних або волонтерських – сприяє формуванню соціальних, емоційних і поведінкових компетентностей, зміцнює почуття спільності та підвищує навчальні досягнення. У документі наголошується, що доступ

до таких активностей залишається нерівним через економічні, інфраструктурні й культурні бар'єри, тому пропонуються політичні рішення для розширення участі: розвиток шкільних програм, підготовка педагогів, інклюзивне середовище та зниження фінансових бар'єрів [3].

Забезпечення безкоштовного та рівного доступу до таких активностей, як шкільні поїздки, спорт і культурні заходи, допомагає усунути фінансові та нефінансові бар'єри, сприяючи формуванню інклюзивного суспільства, де діти можуть активно брати участь у громадському житті, розвивати м'які навички, такі як самооцінка та стійкість, а також покращувати фізичне та психічне здоров'я, що врешті-решт перериває цикл «міжпоколінної» бідності та сприяє досягненню цілей Європейського стовпа соціальних прав. Цей підхід інтегрується в ширшу стратегію ЄС щодо прав дитини, де ЕСА визнаються частиною багатогранного доступу до ключових послуг, поряд із освітою, охороною здоров'я та харчуванням, як підкреслено в прес-релізі Ради ЄС та публікації Європейської комісії про переваги ЕСА [5].

Eurofound та ОЕСР, як ключові агентства, детально описують національні моделі позаурочного догляду (out-of-school care), акцентуючи на доступності (рівні участі, бар'єри для низькодоходних сімей та сільських регіонів), якості (стандарти персоналу та регуляції, які часто відсутні через брак єдиних визначень) та політичних кроках (фінансування, субсидії та інтеграція з шкільними системами), водночас підкреслюючи значні відмінності між країнами ЄС та ОЕСР в організації та державній підтримці цих послуг: наприклад, у скандинавських країнах, як Данія та Швеція, участь сягає 60%+ з довгими годинами (близько 12 на тиждень) завдяки сильній державній інтеграції та універсальним субсидіям, тоді як у Угорщині, Італії та Іспанії показники ледь перевищують 5-7% через обмежену інфраструктуру та залежність від неформального догляду; аналогічно, найбільші розбіжності між робочими годинами батьків та доступністю послуг спостерігаються в Словаччині, Хорватії, Естонії, Фінляндії, Литві та Румунії, де гендерний розрив посилює нерівність, як зазначається в звіті Eurofound та індикаторі ОЕСР PF4.3. [7; 11]

3. Докази ефекту: академічні та соціо-емоційні результати

Європейські й міжнародні емпіричні дослідження також повідомляють про позитивні асоціації між участю дітей у ЕСА і низкою реальних освітніх результатів:

Академічна зацікавленість/успішність. Аналіз даних PISA ще у 2006 році помітив тенденцію, що наявність у школі наукових гуртків, проєктів, конкурсів і виїздів безпосередньо пов'язана з вищою зацікавленістю учнів у навчанні та в багатьох країнах – з кращими результатами з природничих наук [10].

Психосоціальні результати. Лонгітудні дослідження (зокрема з США, але релевантні для порівнянь), що базувалися на спостереженнях за дітьми із малозабезпечених родин від шкільного віку до підліткового періоду, вказують на захисну роль організованої позашкільної діяльності для дітей з малозабезпечених сімей (нижчі показники зовнішньої поведінки у підлітковому віці): «Залучення до позакласної діяльності у шкільному віці було обернено пропорційним до проблем екстерналізації у підлітків» [8].

Фізичне здоров'я та активність. Наймасштабніший регіональний огляд «Active Schools in Europe» оцінює внесок шкільних спортивних/фізичних активностей у вирішення проблеми ЕСА і висловлює підтримку інтегрованих шкільних підходів, стверджуючи, що «Активні школи пропонують правдоподібне рішення проблеми фізичної неактивності [...] шляхом інтеграції фізичної активності в усі аспекти шкільного життя.» [1].

Серед спроб аналізу вузько національної специфіки привертає увагу дослідження, проведене румунськими вченими А. Корою та Дж. Динтика (2023), яке фокусується на екстракуррикулярних активностях у середніх школах Румунії, розглядаючи їх як доповнення до формальної освіти. Автори підкреслюють, що позашкільна робота є об'єктом наукових студій через її вплив на гармонійний розвиток дитини, покращення шкільної успішності та зниження рівня делінквентності. Згідно з їхнім опитуванням 117 учнів віком 10–15 років з міських і сільських шкіл, лише половина респондентів регулярно займається фізичними активностями, тоді як решта віддає перевагу гаджетам. Ключовий висновок: школи є ідеальним середовищем для таких активностей, оскільки забезпечують безпечний простір, кваліфіковане керівництво та соціалізацію. Автори підкреслюють, що позакласна діяльність дуже важлива для гармонійного розвитку дитини, вона допомагає учням формувати позитивне ставлення до навчання, покращує їхню успішність у школі, розвиває різноманітні практичні навички та відповідні стратегії вирішення проблем. Крім того, позакласна діяльність також впливає на самооцінку та більше відчуття досягнення [4].

Інше дослідження бельгійських вчених (А. де Местер, Н. Аельтерман, Г. Кардон, І. де Бурдоедю, та Л. Геренс, 2014) аналізує позашкільні спортивні програми як мотивуючий фактор для фізичної активності серед молоді. Використовуючи крос-секційний дизайн на вибірці 1049 учнів початкових шкіл (середній вік 11 років), автори доводять, що такі активності досягають дітей, які не займаються спортом у громадських клубах, і значно підвищують загальний рівень фізичної активності ($\beta=157.62$,

$p < 0.001$). Позашкільна робота розглядається як об'єкт досліджень через її доступність і меншу конкурентність порівняно з громадським спортом. На думку авторів, позакласні шкільні види спорту вважаються більш легкодоступними з точки зору місця проведення та вартості, зазвичай вони передбачають участь разом з однокласниками та, як правило, менш конкурентні порівняно з організованими громадськими видами спорту, що робить участь у них не обмеженою лише спортивно обдарованими дітьми [6].

Водночас мета-аналізи і систематичні огляди підкреслюють варіативність ефектів (тип активності, тривалість, якість реалізації тощо), тобто немає універсального гаранта користі – важливі особливості реалізації й загальний контекст [1].

4. Нерівність доступу й «pay to play» ефект

Дослідження в Європі і порівняльні міжнародні роботи звертають увагу на те, що участь у позашкільних програмах нерівномірна: діти з бідніших родин мають нижчу участь (через плату, транспортування, час батьків), що підсилює соціальну нерівність, тому вчені часто розглядають позашкільну роботу як певний соціальний інструмент. У шведському дослідженні С. Г'яльмарссон (2023), опублікованому в «European Sociological Review», аналізується «платність» участі в екстракуррикулярних активностях і її зв'язок з економічними обмеженнями домогосподарств. Використовуючи панельні дані з «Children of Immigrants Longitudinal Survey in Four European Countries (CILS4EU)» на національній вибірці шведських підлітків, автор доводить, що діти з низькодоходних сімей рідше беруть участь у таких активностях, що створює градієнт нерівності. Ключовий висновок: економічні обмеження є основним фактором, що пояснює цю різницю, і школи можуть пом'якшити її через безкоштовні програми [9].

Подібні висновки роблять також А. Палау, П. аф Урсін, та Й. Демане (2024) у порівняльному дослідженні трьох європейських міст (Турку, Гент, Барселона), що представляють різні освітні системи. У статті в European Journal of Education автори вивчають модеруючу роль екстракуррикулярних активностей у відносинах між соціально-економічним статусом (SES) і когнітивними/некогнітивними навичками учнів середньої школи. Виявлено, що участь у таких активностях часто посилює ефект SES на когнітивні навички, але пом'якшує його для міжособистісних навичок у Генті та Турку. При цьому автори зазначають: «Доволі дивно, але в усіх містах участь у позакласній діяльності посилювала вплив соціально-економічного статусу на когнітивні навички.» [12].

Враховуючи складність проблеми, політичні документи ЄС та Eurofound рекомендують заходи для усунення подібних економічних бар'єрів: субсидування, безкоштовні програми, використання шкільних приміщень, партнерства з місцевими громадами тощо [5].

5. Моделі організації: «Whole-school / Active School» та після-шкільні сервіси

Європейські дослідження диференціюють моделі реалізації ЕСА, зокрема ініціативи Європейської комісії та Eurofound, активно просувають інтеграцію позашкільних активностей у повсякденне шкільне життя через концепцію «Active Schools», яка передбачає включення фізичних, культурних і соціальних активностей до шкільного розкладу для розвитку цілісних навичок учнів. З іншого боку активно розвиваються моделі так званих післяшкільних послуг (out-of-school care), що поєднують навчальну підтримку (наприклад, виконання домашніх завдань) із доглядовою функцією (організоване дозвілля, спорт, мистецтво), сприяючи соціальному включенню та полегшенню балансу між роботою та сімейним життям батьків. Наприклад, звіт Європейської комісії про фізичну активність у школах підкреслює, як «Active Schools» підвищує фізичне та психічне здоров'я учнів, тоді як звіт Eurofound деталізує моделі післяшкільного догляду в країнах, таких як Швеція та Німеччина, де інтегровані програми забезпечують до 12 годин щотижневого догляду, поєднуючи освіту, творчість і соціальну взаємодію, хоча доступність і стандарти якості значно варіюються залежно від країни [7].

6. Вузькі теми, що привертають увагу європейських авторів

На тлі наведених вище загальних проблем реалізації позашкільної освіти залишається актуальною низка локальних питань, які особливо докладно відображені у дослідженнях Eurofound та Європейської комісії:

Соціальна інклюзія. Європейські дослідники розглядають позашкільну роботу, про що частково вже говорилося вище, як ключовий інструмент соціальної інклюзії, що сприяє подоланню бар'єрів для дітей із вразливих груп, таких як низькодоходні сім'ї, мігранти чи особи з особливими потребами, шляхом забезпечення рівного доступу до спортивних, культурних і освітніх активностей, які розвивають соціальні навички, самооцінку та інтеграцію в суспільство; наприклад, звіт Європейської комісії підкреслює, що ЕСА в рамках Європейської гарантії для дітей допомагають зменшити соціальну ізоляцію, тоді як аналіз Eurofound показує, що в країнах із високим рівнем участі в позашкільних програмах, як Данія (до 60% участі), спостерігається краща соціальна згуртованість порівняно з країнами з низьким охопленням, як Італія чи Угорщина (5–7%), хоча бар'єри, такі як фінансові обмеження чи недостатня інфраструктура, залишаються значними [7].

Якість програм. Вчені акцентують на якості позашкільних програм, підкреслюючи ключову роль підготовки тренерів і керівників, а також потребу в стандартизації програм для забезпечення їхньої ефективності та інклюзивності; наприклад, у країнах із високими стандартами якості — зокрема, у Швеції, Данії, Німеччині та Нідерландах – позашкільні програми інтегровані до освітньої системи, фінансуються державою і забезпечуються кваліфікованими педагогами з підготовкою у сфері педагогіки чи дитячої психології. Натомість у державах із нижчим рівнем стандартизації (Італія, Угорщина, Португалія) система OSC менш розвинена, персонал часто не має спеціальної освіти, а регулювання якості залишається фрагментарним. Автори підкреслюють, що якість послуг тісно пов'язана з рівнем професійної підготовки персоналу та стабільністю фінансування, а також із політикою інклюзивності, що гарантує доступ дітей із соціально вразливих груп. Голандські дослідники Я. Плантенга та Ш. Ремері закликають до «створення загальноєвропейських рамок якості та єдиних стандартів підготовки кадрів», аби зменшити нерівності між країнами та забезпечити рівний доступ до позашкільної освіти для всіх дітей [7; 11; 13].

Партнерства школа-громада. Науковці підкреслюють важливість партнерств між школами та громадами у розвитку позашкільних активностей, акцентуючи на ефективних моделях співпраці з місцевими організаціями, культурними центрами, спортивними клубами та волонтерським сектором для забезпечення доступності, різноманітності та якості програм; успішні моделі включають інтеграцію місцевих громад та волонтерів у післяшкільні програми, де громади надають ресурси (спортивні майданчики, культурні заходи), а волонтери з підготовкою залучаються до організації дозвілля, що сприяє соціальній інклюзії та зниженню фінансових бар'єрів для вразливих груп, як зазначено у звіті Eurofound; водночас Європейська комісія у рамках Європейської гарантії для дітей наголошує на прикладах партнерства шкіл із місцевими бібліотеками чи молодіжними центрами [7; 13].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Європейський досвід свідчить, що позашкільна діяльність є важливою складовою розвитку компетентностей учнів і має бути інтегрована у стратегії розвитку шкіл. Позашкільна робота в школі – багатогранний об'єкт дослідження: від окремих гуртків до комплексних «whole-school» моделей. Європейські політичні документи й академічні праці підтверджують її потенціал у формуванні soft skills, соціальної інклюзії та здоров'я.

Однак однозначних висновків щодо всіх типів ЕСА немає: вплив сильно залежить від типу активності, якості реалізації і доступності для вразливих груп. Для подальшого розвитку політики й науки потрібно: оптимізоване термінологічне поле, стандартизовані показники успішності, лонгітудні та експериментальні дослідження, а також акцент на рівності доступу.

Для України позашкільна робота може стати основою формування соціально активної, творчої та відповідальної молоді. Проекція європейського досвіду на реалії і завдання української освіти може мати наступні форми:

1) на політичному рівні: інтеграція позашкільної діяльності у державні освітні стратегії; системне фінансування позашкільної роботи; проведення локальних досліджень ефективності позашкільних програм.

2) на рівні управління освітою: інтеграція позашкільної діяльності у стратегію розвитку школи, що передбачає регулярний моніторинг участі учнів у позашкільних активностях; забезпечення рівності можливостей участі дітей із різних соціальних і територіальних груп, яка включає, наприклад, розвиток цифрових форматів позашкільної роботи для віддалених громад; підготовка вчителів до фасилітації позашкільних освітніх проєктів та формування команд педагогів-ентузіастів для розробки міждисциплінарних програм; розвиток співпраці з місцевими органами влади, бізнесом і громадськими організаціями, активізація участі батьків у плануванні позашкільних ініціатив.

Конфлікт інтересів. Автори підтверджують відсутність фінансових, особистих чи інших інтересів, що можуть розглядатися як потенційний конфлікт інтересів щодо публікації цієї статті.

Фінансування. Робота виконана за відсутності фінансової підтримки з боку будь-яких організацій.

Доступність даних. Це теоретичне дослідження не передбачає використання додаткових наборів даних.

Використання штучного інтелекту. Використовувався інструмент Grok з метою бібліографічного пошуку та оформлення списку використаних джерел в стилі APA. Автори критично перевірили та відредагували отриманий контент і несуть повну відповідальність за його зміст.

Список використаних джерел / References

1. Bailey, R., Ries, F., & Scheuer, C. (2023). Active Schools in Europe—A Review of Empirical Findings. *Sustainability*, 15(4), 3806. <https://doi.org/10.3390/su15043806>

2. Bartkus, K. R., Nemelka, B., Nemelka, M., & Gardner, P. (2012). Clarifying the meaning of extracurricular activity: A literature review of definitions. *American Journal of Business Education*, 5 (6), 693–704. <https://doi.org/10.19030/ajbe.v5i6.7391>
3. Benefits of extracurricular activities for children – A focus on social inclusion and children from disadvantaged and vulnerable backgrounds, Publications Office. (2021). URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2767/254969>
4. Coroiu, A., & Dintica, G. (2023). Study on extracurricular activities practiced by secondary school children. In E. Soare, & C. Langa (Eds.), *Education Facing Contemporary World Issues - EDU WORLD 2022*, vol 5. *European Proceedings of Educational Sciences*, (pp. 1323-1330). European Publisher. <https://doi.org/10.15405/epes.23045.134>
5. Council of the European Union. (2021). Council Recommendation of 14 June 2021 establishing a European Child Guarantee. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1004/oj/eng>
6. De Meester, A., Aelterman, N., Cardon, G., De Bourdeaudhuij, I., & Haerens, L. (2014). Extracurricular school-based sports as a motivating vehicle for sports participation in youth: A cross-sectional study. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 11 (48). <https://doi.org/10.1186/1479-5868-11-48>
7. Eurofound. (2020). *Out-of-school care: Provision and public policy*. Publications Office of the European Union. URL: <https://policycommons.net/artifacts/1845202/out-of-school-care/2589498/>
8. Feldman, J. S., Zhou, Y., Weaver Krug, C., Wilson, M. N., Lemery-Chalfant, K., & Shaw, D. S. (2021). Extracurricular involvement in the school-age period and adolescent problem behavior among low-income youth. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 89 (11), 947–955. URL: <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fccp0000685>
9. Hjalmarsson S. (2023). Pay to play? Economic constraints and participation in extracurricular activities. *European Sociological Review*, Volume 39, Issue 4, Pages 586–600. <https://doi.org/10.1093/esr/jcac061>
10. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2012). Are students more engaged when schools offer extracurricular activities? OECD Publishing. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2012/07/are-students-more-engaged-when-schools-offer-extracurricular-activities_g17a217c.html
11. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). *PF4.3: Out-of-school-hours services*. (OECD Family Database). URL: https://webfs.oecd.org/els-com/Family_Database/PF4-3-Out-of-school-hours-care.pdf
12. Palou, A., Af Ursin, P., & Demanet, J. (2024). Social inequality in skills: Exploring the moderating role of extracurricular activities related to socio-economic differences in non-cognitive and cognitive outcomes. *European Journal of Education*, 59 (3), e12670. <https://doi.org/10.1111/ejed.12670>
13. Plantenga, J. & Remery, C. (2017). Out-of-school childcare: Exploring availability and quality in EU member states. *Journal of European Social Policy*, 27(1), 25–39. URL: <https://studieinfo.liu.se/download/coursedocument/f36384ae-96ae-4d2c-83eb-4d1f16aefaf6/artikel%20om%20andel%20i%20skolbarnomsorg.pdf>

/ Матеріал надійшов до редакції: 27.09.2025 р. / Прийнято до друку: 29.10.2025 р. / Опубліковано: 28.11.2025 р. /